

УДК 336.226

Непочатенко О.О.*доктор економічних наук, професор, ректор
Уманського національного університету садівництва***Боровик П.М.***кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Уманського національного університету садівництва***Бечко П.К.***кандидат економічних наук,
професор кафедри фінансів і кредиту
Уманського національного університету садівництва*

РЕФОРМОВАНИЙ МЕХАНІЗМ СОЦІАЛЬНО-ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

REFORMED MECHANISM OF SOCIAL AND PENSION MAINTENANCE IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS

АНОТАЦІЯ

Сучасний стан формування доходів та фінансування витрат бюджетів вітчизняних соціально-пенсійних фондів потребує збільшення доходів зазначених фондів, що можливо зробити шляхом розширення бази справляння єдиного соціального внеску за рахунок витрат громадян на придбання предметів розкоші, елітного житла, закордонних туристичних путівок, авіаквитків, а в найближчому майбутньому – квитків на космічні подорожі. Це не анотація, а постановка проблеми.

Ключові слова: соціально-пенсійні фонди України, єдиний соціальний внесок, соціально-пенсійне страхування, соціальний захист, пенсійне забезпечення.

АННОТАЦИЯ

Современное состояние формирования доходов и финансирования расходов бюджетов отечественных социально-пенсионных фондов требует увеличения доходов указанных фондов, что можно сделать путем расширения базы изымания единого социального взноса за счет расходов граждан на приобретение предметов роскоши, элитного жилья, иностранных туристических путевок, авиабилетов, а в ближайшем будущем – билетов на космические путешествия.

Ключевые слова: социально-пенсионные фонды Украины, единый социальный взнос, социально-пенсионное страхование, социальная защита, пенсионное обеспечение.

ANNOTATION

The current state of formation of incomes and financing of budget expenditure of social and domestic pension funds needs the increasing of revenues of these funds that can be done by expanding the base of a unified social tax due to the expenses of citizens to purchase luxury goods, luxury apartments, foreign travel packages, airline tickets, and in the nearest future-tickets to space travel.

Keywords: social and pension funds of Ukraine, unified social tax, social pension insurance, social security, pension.

Постановка проблеми. Сучасний механізм державного соціально-пенсійного страхування та соціально-пенсійного забезпечення, що функціонує в Україні, не задовольняє ні державу, ні страхувальників-роботодавців, ні застрахованих осіб, адже державні цільові фонди в Україні на сучасному етапі їх функціонування без постійних бюджетних асигнувань не в змозі забезпечувати належне фінансування соціально-пенсійних виплат громадянам, роботодавці змушені сплачувати єдиний соціальний внесок

(ЄСВ) у суттєвих, як для періоду фінансової нестабільності, розмірах, а громадяни, що є пенсіонерами, отримують пенсії у розмірах, недостатніх для їх нормального життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що проблемам вітчизняного механізму державного соціально-пенсійного забезпечення та напрямам його вдосконалення присвячено безліч наукових публікацій, серед яких, на нашу думку, особливої уваги заслуговують праці В. Базилевича [1], В. Грушка [2], Е. Лібанової [6], С. Лондара [7], М. Мальованого [8], Л. Тулуша [13]. Водночас, не дивлячись на значну кількість публікацій, присвячених як недолікам сучасної соціально-пенсійної системи в Україні, так і обґрунтуванню напрямів її вдосконалення, зазначена проблематика до цього часу залишається гостроактуальною як для держави, так і для суспільства, що й визначило необхідність подальших наукових пошуків у зазначеній галузі економічної науки та зумовило потребу в проведенні цього дослідження.

Формування цілей статті (постановка завдання). Завданням цієї статті є дослідження недоліків механізму державного соціально-пенсійного забезпечення в Україні та обґрунтування напрямів його вдосконалення. Для виконання поставленої мети у процесі його проведення використано економіко-статистичні методи дослідження, зокрема метод ретроспективного аналізу, монографічний, табличний та графічний методи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, Україна взяла курс на реформування системи державного пенсійного страхування та пенсійного забезпечення. Першим кроком на шляху реформ, як свідчить ретроспективний аналіз вітчизняної соціально-пенсійної системи, було запровадження саме єдиного соціального внеску (ЄСВ).

Цей платіж справляється відповідно до вимог Закону України від 8 липня 2010 р. № 2464-VI «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [12] та замінив собою внески до чотирьох соціально-пенсійних фондів, що продовжують функціонувати в Україні, не дивлячись на його запровадження.

Основні особливості механізму справляння єдиного соціального внеску в 2010–2014 рр. нами схематично зображені на рис. 1.

Водночас у 2010–2012 рр. ключова роль в мобілізації та розподілі сум сплаченого ЄСВ належала органам Пенсійного фонду України. Саме на них було покладено завдання обліку платників єдиного соціального внеску, збору та обліку мобілізованих сум ЄСВ, контролю за повнотою та своєчасністю сплати внеску.

Незважаючи на реформатування системи соціально-пенсійного страхування, бюджету вітчизняних державних соціально-пенсійних фондів на протязі 2010–2012 рр. залишаються фінансово залежними від державного бюджету [4; 5].

Зокрема результати дослідження, проведеного за даними управління Пенсійного фонду України в одному з районів Черкаської області, свідчать про наявність суттєвого розриву між його власними джерелами доходів та фактичним витратами. Так, показники, наведені в

таблиці 1 засвідчили, що навіть в 2007 р. за рахунок власних джерел доходів фінансувалась лише половина видатків бюджету Пенсійного фонду України по району, дані якого досліджуються у цій публікації.

Водночас з року в рік значення цього показника зменшувалось і до кінця 2013 р. по управлінню Пенсійного фонду України в досліджуваному районі досягло 42%. Крім того, дані таблиці демонструють наявність на території району тенденції щодо збільшення як видатків бюджету Пенсійного фонду в розрахунку на одного пенсіонера так і власних джерел надходжень на ці цілі (табл. 1).

Показники, наведені в таблиці 2, продемонстрували, що розмір фактичних пенсійних видатків по досліджуваному району зріс за останніх сім років на 158 відсоткових пункти, що суттєво відрізняється від базового темпу приросту розмірів власних доходів бюджету Пенсійного фонду, мобілізованих підрозділами управління Пенсійного фонду в досліджуваному районі, розмір якого лише досягнув 108%.

Аналіз діяльності управління Пенсійного фонду України в досліджуваному районі, проведений нами в таблицях 1 та 2 свідчить про гострий дефіцит власних надходжень бюджету Пенсійного фонду України – явище, характерне не лише для управління ПФУ досліджуваного

Таблиця 1

Динаміка надходжень власних коштів та видатків бюджету Пенсійного фонду в розрахунку на одного пенсіонера досліджуваного району, грн*

Показники	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	Відхилення (+,-) 2011 р. від 2007 р.
Надходження власних коштів в розрахунку на одного пенсіонера**	376,62	443,87	548,14	651,15	661,03	759,95	801,01	+424,39
Видатки в розрахунку на одного пенсіонера	794,60	871,18	891,28	1093,19	1633,09	1825,15	1917,11	+1122,51

*За даними управління Пенсійного фонду України в досліджуваному районі

**З асигнуваннями з держбюджету на виплату пенсій окремим категоріям пенсіонерів

Особливості механізму справляння єдиного соціального внеску в 2010–2014 рр.

- платники – роботодавці, працівники (громадяни України та іноземці) та самозайняті особи;
- об'єкт нарахування – заробітна плата найнятих осіб та інші доходи громадян;
- ставки внеску для роботодавців залежать від класу професійного ризику виробництва і становлять від 36,76% до 49,7% від об'єкта нарахування;
- ставки внеску для найнятих працівників і самозайнятих осіб становлять 3,6% від об'єкта нарахування (для викладачів та держслужбовців – 6,1%, для громадян, що виконують роботи за цивільно-правовими договорами – 2,6%);
- максимальна величина бази нарахування єдиного соціального внеску – 15 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;
- ЄСВ сплачується під час кожної виплати заробітної плати, що є об'єктом нарахування єдиного соціального внеску, а для решти видів доходів – не пізніше 20 числа місяця, що настає за базовим звітним періодом;
- мобілізовані суми ЄСВ, акумульовані на рахунках Пенсійного фонду розподіляються між всіма державними соціально-пенсійними фондами відповідно до встановлених законом пропорцій розподілу за видами загальнообов'язкового державного страхування та використовуються ними за призначенням.

Рис. 1. Особливості справляння єдиного соціального внеску в Україні в 2010–2014 рр. [12]

Таблиця 2

**Динаміка власних надходжень бюджету Пенсійного фонду України
в досліджуваному районі та його фактичних витрат, тис. грн***

Показники	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Власні надходження**	5197,4	6214,2	7838,4	9441,7	10523,2	10698,9	10759,6
Фактичні витрати	10965,5	12196,5	12745,3	15851,3	24169,7	27019,8	28399,9

*За даними управління Пенсійного фонду України в досліджуваному районі.

**З асигнуваннями з держбюджету на виплату пенсій окремим категоріям пенсіонерів.

району, але й для всієї вітчизняної пенсійної системи [3; 4; 5; 6; 7; 13].

Варто зазначити, що в Україні з метою вирішення цієї проблеми формується резерв коштів Пенсійного фонду, ресурси якого використовуються для забезпечення своєчасного та в повному обсязі фінансування виплати пенсій і надання соціальних послуг. Водночас розмір такого резерву відповідає місячній потребі коштів на зазначені цілі.

З метою збереження резерву витрат на покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах та отримання додаткових доходів Пенсійний фонд інвестує кошти такого резерву та використовує при потребі як сам резерв, так і доходи від його інвестування на покриття дефіциту бюджету ПФУ [2, с. 211; 6]. Водночас слід зазначити, що упродовж всього досліджуваного періоду бюджет Пенсійного фонду України в досліджуваному районі не отримував кошти на виплату пенсій за рахунок такого резерву. Крім того, доходи від інвестування вільних коштів Пенсійного фонду України за весь період його функціонування не були достатніми для покриття його дефіциту коштів [4; 5; 8, с. 90].

Тому єдиним реальним джерелом погашення як дефіциту, так і касових розривів бюджету Пенсійного фонду наразі є асигнування з державного бюджету. Саме цей метод вирівнювання доходної спроможності пенсійного бюджету використовується як в практиці діяльності Пенсійного фонду України загалом [4; 5; 7, с. 52], так і управління Пенсійного фонду в досліджуваному районі.

Варто зазначити, що результати досліджень вітчизняних науковців демонструють, що аналогічною є ситуація з мобілізацією власних надходжень бюджетів решти вітчизняних державних цільових фондів, які, хоч і в меншій мірі, як Пенсійний фонд України, але теж забезпечують виконання своїх завдань та функцій не лише за рахунок власних джерел надходжень, але й частково за кошти, що надходять до їх бюджетів з державної казни [3; 4; 5].

У той же час останніми роками кризові ситуації в фінансово-економічній сфері зумовлюють необхідність, з одного боку, перегляду напрямів використання бюджетних ресурсів, а з іншого, підняття рівня самодостатності бюджету Пенсійного фонду України та інших державних цільових фондів, що функціонують у сфері соціального страхування та соціального забезпечення громадян.

Звичайно, держава не може не намагатись вплинути на формування доходної бази бюджетів соціально-пенсійних фондів. Зокрема кроками з боку держави в цьому напрямі були запровадження ЄСВ та передача функцій щодо адміністрування цього платежу органам Пенсійного фонду України. Саме з цієї причини, оскільки такі заходи не вирішили проблему фінансового забезпечення вітчизняних державних соціально-пенсійних фондів, з 2013 р. на органи Міністерства доходів і зборів України (нині – Державної фіскальної служби України) було покладено обов'язки щодо адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [11].

Водночас, незважаючи на кардинальні реформи системи вітчизняного державного соціально-пенсійного страхування, проведені в Україні в 2010–2012 рр., єдиний соціальний внесок та вітчизняна система соціально-пенсійного забезпечення не стали належно виконувати свої завдання і функції, що й було причиною їх подальшої трансформації.

Найсуттєвіші кроки на шляху вдосконалення механізму справляння єдиного соціального внеску та соціально-пенсійного забезпечення громадян були зроблені в Україні в грудні 2014 р. та в лютому 2015 р.

Зокрема, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці» від 22 грудня 2014 р. № 1573 передбачено можливість зниження ставки єдиного соціального внеску шляхом застосування до базового її розміру, за яким внесок сплачується роботодавцями, шляхом застосування до кінця 2015 р. понижуючого коефіцієнта в розмірі 0,4 а з 1 січня 2016 р. – 0,6. Водночас право на застосування такого коефіцієнта мають виключно ті платники ЄСВ, у яких загальна база нарахування платежу порівняно з середнім показником за 2014 р. зростає не менше, ніж в 2,5 рази та середня заробітна плата, що виплачується таким роботодавцем, зростає порівняно з 2014 р. не менше як на 30% і буде більшою від потрійного розміру мінімальної заробітної плати [10].

Іншим нормативно-правовим актом, що регулює відносини в сфері соціально-пенсійного забезпечення громадян, є Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 23 лютого 2015 р. № 2212. Цим правочином передбачено поетапне збільшення на 5 років пільго-

вого пенсійного віку для жінок; поетапне підвищення на 5 років страхового стажу, необхідного для призначення пенсій; визначено, що для призначення пенсії необхідно використовувати дані про доходи, з яких сплачувались страхові внески за останні роки перед її призначенням. Крім того, зазначеним нормативно-правовим актом передбачено, що працюючим пенсіонерам з 2015 р. будуть виплачуватись пенсії в розмірі 85% від призначеного їх рівня, але на період 2015 р. не менше 1423 грн. Законом також передбачено заборону на виплату спеціальних пенсій особам, що мають на них право, у разі, якщо вони продовжують працювати за місцем роботи, що дає право на такі пенсії [9].

Погоджуючись з позицією уряду, що заходи, визначені останніми нормативно-правовими актами у сфері соціально-пенсійного страхування та забезпечення, дещо скоротять рівень дефіциту бюджету вітчизняного Пенсійного фонду. Зазначимо, що деякі із законодавчих новацій, що визначені зазначеними законами, на наше переконання, не дадуть очікуваних результатів.

Зокрема сумніви викликає доцільність передбачення можливості зменшення ставки єдиного соціального внеску з використанням понижуючого коефіцієнта, оскільки, з одного боку, умови його застосування є досить складними для їх виконання, а з іншого – без одночасного зменшення ставки податку на доходи фізичних осіб розраховувати на виведення з тіні доходів, що виплачуються у формі заробітної плати, найвірогідніше, не варто.

Крім того, зменшення розмірів пенсійних виплат для працюючих пенсіонерів може призвести до зростання в суспільстві соціальної напруги, чого допускати, на наше переконання, ні в якому разі не можна.

Водночас проблема належного формування дохідної бази вітчизняних соціально-пенсійних фондів для України залишається актуальною. Для її вирішення під час фінансової нестабільності важливим завданням є розробка практичних заходів, які б дозволили хоча б частково збалансувати доходи і витрати бюджетів Пенсійного фонду України та інших державних цільових фондів, що функціонують у сфері соціального страхування і соціального забезпечення громадян.

Результати дослідження переконливо демонструють що цілком реальним кроком на шляху збільшення доходів бюджетів вітчизняних соціально-пенсійних фондів може бути розширення бази справляння єдиного соціального внеску за рахунок окремих витрат громадян на придбання предметів розкоші, елітного житла, закордонних туристичних путівок, авіаквитків, а в найближчому майбутньому – квитків на космічні подорожі, тощо.

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, слід зазначити, що останніми роками бюджети вітчизняних соціально-пенсійних фондів значною мірою формується

за рахунок асигнувань з державної казни. Як свідчать результати дослідження, реальними шляхами підвищення рівня самодостатності бюджетів вітчизняних соціально-пенсійних фондів може бути розширення бази його справляння за рахунок витрат громадян на придбання предметів розкоші, елітного житла, закордонних туристичних путівок, авіаквитків, а в найближчому майбутньому – квитків на космічні подорожі, тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Базилевич В.Д. Страхова справа: посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич. – К.: Знання, 2008. – 352 с.
2. Грушко В.І. Основи актуарних розрахунків: посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С.М. Лаптев, В.І. Грушко та ін. – К.: Алерта, 2004. – 328 с.
3. Єдиний соціальний пшик. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.zn.ua/finances/edinyy-socialnyy-pshik-.html>.
4. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальний захист та пенсійне забезпечення у цифрах і фактах. – К., 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.finrep.kiev.ua/download/mlsp_stat_dec2015.pdf.
5. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальний захист та пенсійне забезпечення у цифрах і фактах. – К., 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: mlsp.kmu.gov.ua/document/145902/zb.doc.
6. Лібанова Е.М. Модель фінансового забезпечення загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. / Е.М. Лібанова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.padko.kiev.ua>.
7. Лондар С.Л. Вплив фактора вікової структури населення на збалансованість пенсійної системи у довгостроковому періоді / С.Л. Лондар, В.Й. Башко // Фінанси України – 2011. – № 10. – С. 44–58.
8. Мальований М.І. Стан та проблеми фінансового забезпечення системи пенсійного страхування України / М.І. Мальований // Облік і фінанси – 2014. – № 1 (63). – С. 89–95.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення: Закон України № 2212 від 23 лютого 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/213-19.
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці: Закон України № 1573 від 22 грудня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/77-19.
11. Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України № 726/2012 від 24 грудня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/15236.html>.
12. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 8 липня 2010 року № 2464-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2464-17/page5>.
13. Тулуш Л.Д. Єдиний соціальний внесок у сільському господарстві: перспективи запровадження / Л.Д. Тулуш // Вісник Сумського НАУ. Серія Фінанси і кредит. – 2007. – № 2. – С. 68–75.